

ऋग्वेद

मण्डल ७, अनुवाक ३, सूक्त ५४ ।

अष्टक ५, अध्याय ४, वर्ग २१ ।

अनुवाद कर्ता: सञ्जय मोहन मित्तल

Rigveda

Maṇḍala 7, Anuvaaka 3, Sookta 54.

Aṣṭaka 5, Adhyaaya 4, Varga 21.

Translated by: Sañjay Mohan Mittal

There are two independent systems in place for classifying the 10522 Mantras from the Ṛigveda.

The first system has the Mantras broadly classified in Maṇḍalas. Each Maṇḍala has Anuvaakas which are further divided into Sooktas. However it is noteworthy that the Sooktas are numbered independently within a Maṇḍala and their numbering do not reset at the switchover of Anuvaakas. Due to this, many scholars consider Anuvaaka to be redundant and do not use them in their translations. There are a total of 10 Maṇḍalas, 85 Anuvaakas and 1028 Sooktas in the Ṛigveda. The sizes of the Maṇḍalas vary considerably between 429 Mantras to 1976 Mantras. The sizes of the Sooktas vary from 1 Mantra to 58 Mantras.

The second system tries to evenly distribute the Mantras between 8 Aṣṭakas which are further divided into 8 Adhyaayas each. These 64 Adhyaayas are further subdivided into 2024 Vargas. The normal size of a Varga is five Mantras, however, it varies from one to twelve Mantras with either extremes being rare.

Even though the second system does not have the Sookta classification, it honors the sanctity of a Sookta. One Sookta belongs to only one Aṣṭaka and one Adhyaaya. The Mantras from a Sookta may be further grouped into multiple Vargas. The Vargas however, do not mix Mantras from different Sooktas.

Nowadays, Maṇḍala / Anuvaaka / Sookta classification is more popular and has been used in this translation as well. However, the Aṣṭaka / Adhyaaya / Varga is mentioned in the page header for reference, if needed.

सारांश

वास्तु सूक्त का विषय एक रहने योग्य घर और उसके अन्दर होने वाले धर्मानुकूल आचरण है । इस सूक्त में वास्तोष्पति शब्द को दो अर्थों में लिया जा सकता है । पहले अर्थ में वास्तोष्पति परम पिता परमात्मा है जिससे हम प्रार्थना कर रहे हैं कि हमें उत्तम घर प्रदान करे और उसमें रहते हुए हम धार्मिक आचरण की ओर प्रेरित रहें । दूसरे अर्थ में वास्तोष्पति स्वयं गृहस्थ है और इन मन्त्रों में उसके कर्तव्य निर्धारित किए जा रहे हैं ।

इक्कीसवे वर्ग का आरम्भ होता है ।

प्रथम मन्त्र में घर के निवासियों को सकारात्मक बनाए रखने के लिए प्रार्थना है ।

वसिष्ठ ऋषिः । वास्तोष्पतिर्देवता । ४३ अक्षराणि । निचृदार्षी त्रिष्टुप् छन्दः । धैवतः स्वरः ।

वास्तोष्पते प्रति जानीह्यस्मान्स्वावेशो अनमीवो भवानः ।

यत्त्वेमहे प्रति तन्नो जुषस्व शं नो भव द्विपदे शं चतुष्पदे ॥१॥

ऋग् ७:३:५४:१

वास्तोः । पते । प्रति । जानीहि । अस्मान् । सुऽआवेशः । अनमीवः । भव । नः ॥

यत् । त्वा । ईमहे । प्रति । तत् । नः । जुषस्व । शम् । नः । भव । द्विऽपदे । शम् । चतुऽपदे ॥१॥

हे (वास्तोः) गृह के (पते) रक्षक व स्वामी! आप हमारी (प्रति) प्रार्थना (जानीहि) जानिए कि यहाँ रहते हुए (अस्मान्) हमारे (सुऽआवेशः) विचार शुद्ध रहें, (नः) हम (अनमीवः) निरोगी (भव) रहें (यत्) और (त्वा ईमहे) आपके (प्रति) प्रति (जुषस्व) प्रसन्नतापूर्वक सेवा का भाव रखें । (तत्) यह घर (द्विऽपदे) मनुष्यों और (चतुऽपदे) पशुओं के लिए (शम्) शुभकारी (भव) हो ।

दूसरे मन्त्र में धन और समृद्धि के लिए प्रार्थना है ।

वसिष्ठ ऋषिः । वास्तोष्पतिर्देवता । ४२ अक्षराणि । विराडार्षी त्रिष्टुप् छन्दः । धैवतः स्वरः ।

वास्तोष्पते प्रतरणो न एधि गयस्फानो गोभिरश्वेभिरिन्दो ।

अजरासस्ते सुख्ये स्याम पितेव पुत्रान् प्रति नो जुषस्व ॥२॥

ऋग् ७:३:५४:२

वास्तोः । पते । प्रतरणः । नः । एधि । गयऽस्फानः । गोभिः । अश्वेभिः । इन्दो इति ॥

अजरासः । ते । सुख्ये । स्याम । पिताऽइव । पुत्रान् । प्रति । नः । जुषस्व ॥२॥

Synopsis

Vaastu sukta touches on the subject of qualities of an ideal home and the kind of behavior a householder is supposed to engage in while residing there. The word vaastoṣapati can have two meanings in this context. Vaastoṣapati can be referred to as God himself, thereby this composition becomes a prayer to God for granting us a good home and for guiding us in engaging in righteous behavior while residing there. In the second meaning vaastoṣapati can mean the householder residing in the house, thereby making this composition a directive for choosing a good home and engaging in righteous behavior.

Here begins the twenty-first Varga.

In the first mantra the sage offers a prayer for the good mental attitude of the residents of a home.

ṛiṣhiḥ vasiṣṭhaḥ, devate vaastoṣpatiḥ, vowels 43, chhandaḥ nichṛid aarṣhee triṣṭup, svarah dhaivataḥ.

1. vaastoṣpate prati jaaneehyasmaansvaavesho anameevo bhavaa naḥ, yattvemahe prati tanno juṣhasva shan no bhava dvipade shañ chatuṣpade.

Rig 7:3:54:1

vaastoḥ pate prati jaaneehi asmaan su-aaveshah anameevah bhavaa nah,

yat tvaa eemahe prati tat nah juṣhasva sham nah bhava dvi-pade sham chatuṣh-pade.

O (pate) Lord and Protector of this (vaastoḥ) home! Please (jaaneehi) know our (prati) prayers that while residing (yat) here, may (asmaan) our (aaveshah) thoughts remain (su) beneficial and pure; may (nah) we (bhavaa) remain (anameevah) free from any diseases; and may (nah) we (eemahe) maintain a (juṣhasva) happy serving attitude (prati) towards (tvaa) you and your creation. May (tat) this home provide refuge and (bhava) be (sham) blissful to (dvi-pade) humans and (chatuṣh-pade) animals as well.

In the second mantra the sage prays for the righteous wealth.

ṛiṣhiḥ vasiṣṭhaḥ, devate vaastoṣpatiḥ, vowels 42, chhandaḥ viraaḍ aarṣhee triṣṭup, svarah dhaivataḥ.

2. vaastoṣpate pratarano na edhi gayasphaano gobhirashvebhirindo, ajaraasaste sakhye syaama piteva putraan prati no juṣhasva.

Rig 7:3:54:2

vaastoḥ pate prataranaḥ nah edhi gayasphaanaḥ gobhiḥ ashvebhiḥ indo,

ajaraasaḥ te sakhye syaama pitaa-iva putraan prati nah juṣhasva.

हे (इन्द्रो) आनन्द देने वाले (वास्तोः) गृह के (पते) रक्षक व स्वामी! आप (नः) हमें (प्रउतरणः) दुःख से तारने के लिए (गोभिः) गौ (अश्वेभिः) अश्वों आदि से (गयऽस्फानः) घर की समृद्धि (एधि) बढ़ाईयें । (ते) आपकी (सख्ये) मित्रता से हमारे (अजरासः) शरीर हृष्टपुष्ट (स्याम) रहें । आप (पिताऽइव) पिता की (प्रति) भांति (नः) हम (पुत्रान्) पुत्रों को (जुषस्व) सुख समृद्धि दिजिए ।

तीसरे मन्त्र में आनन्द में वृद्धि के लिए प्रार्थना है ।

वसिष्ठ ऋषिः । वास्तोष्पतिर्देवता । ४२ अक्षराणि । विराडार्षी त्रिष्टुप् छन्दः । धैवतः स्वरः ।

वास्तोष्पते शग्मया संसदा ते सक्षीमहि रण्वया गातुमत्या ।

पाहि क्षेम उत योगे वरं नो यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥३॥

ऋग् ७:३:५४:३

वास्तोः । पते । शग्मया । सम्सदा । ते । सक्षीमहि । रण्वया । गातुमत्या ॥

पाहि । क्षेमे । उत । योगे । वरम् । नः । यूयम् । पात । स्वस्तिभिः । सदा । नः ॥३॥

हे (वास्तोः) गृह के (पते) रक्षक व स्वामी! जिस स्थल पर (ते) आपका (शग्मया) सुखरूप (रण्वया) प्राकृतिक सौन्दर्य (सम्सदा) स्थिर हो वहाँ पर हम (गातुमत्या) मधुर वाणी से आपका गुणगान करते हुए (सक्षीमहि) घर बनाए और प्रवेश करें। (उत) और आप की (पाहि) रक्षा में (नः) हम (क्षेमे) कुशल पूर्वक (वरम्) उत्तमता को (योगे) ग्रहण करें । (यूयम्) आप (स्वस्तिभिः) सुख आदि देते हुए (नः) हमारी (सदा) सदैव (पात) रक्षा कीजिए ।

इक्कीसवा वर्ग समाप्त हुआ ।

O (indo) Blissful (pate) Lord and Protector of (vaastoh) this home! In order to (prataraṇah) remove (nah) our sorrows, (edhi) increase (gayas-phaanah) the wealth of this home in the form of (gobhiḥ) cows and (ashvebhiḥ) horses etc. With (te) your (sakhye) friendship may our bodies always (syaama) be (ajaraasah) filled with vigor and vitality. (prati) Like (pitaa-iva) a father provide (nah) us, your (putraan) children, (juṣhasva) happiness.

In the third mantra the sage prays for bliss and happiness.

ṛiṣhiḥ vasiṣṭhaḥ, devate vaastoṣpatiḥ, vowels 42, chhandah viraaḍ aarṣhee triṣṭup, svarah dhaivataḥ.

**3. vaastoṣpate shagmayaa sansadaa te sakṣheemahi raṇvayaa
gaatumatyaa,**

paahi kṣhema uta yoge varan no yooyam paata svastibhiḥ sadaa nah.

Ṛig 7:3:54:3

vaastoh pate shagmayaa sam-sadaa te sakṣheemahi raṇvayaa gaatu-matyaa,
paahi kṣheme uta yoge varam nah yooyam paata svastibhiḥ sadaa nah.

O (pate) Protector of this (vaastoh) home! May we (sakṣheemahi) establish a home at a place which is (sansadaa) full of (te) your (shagmayaa) blissful (raṇvayaa) natural beauty and enter it while singing your praises in (gaatumatyaa) beautiful voices. (uta) And under your (paahi) protection (kṣheme) unharmed may (nah) we (yoge) claim (varam) spiritual elevation. Please (yooyam) (sadaa) always (paata) protect (nah) us and grant us (svastibhiḥ) righteous happiness and pleasures.

Here ends the twenty-first Varga.